

مجموعه های هنری

مجموعه های هنری گنجینه های هنر و فرهنگ اند ، یادگارها و میراث گرانتقد گذشتگان ما . . .
و کلکسیونرها گنجینه داران این میراث ذوق و قریحه و هنر اند . از اینروست کوشش خود را برای تهیه رپر تاز هائی
از کلکسیونهای گونه گون و بزرگ هنری و فرهنگی و کلکسیونر هائی که در این سودا تلاش و عشقی دارند تهیه
و ارائه میدهم .
و این بار رپر تاز ما ، اختصاص داده شده به یک کلکسیون که نظیر قلمدان . . . که پاره ای از آن منحصر بفرد است و بعضی
شاهکار بزرگترین هنرمندان قلمدان ساز گذشته .

«قلمدان» و «قلمدان سازی» با هنر و فرهنگ «ایران» رابطه و پیوند دیرینه دارد .
چرا که گرانمایه ترین میراث های نقاشی ، مینیاتور ، تذهیب و منبت کاری هنرمندان قدیمی ما
برجبهه های قلمدان نقش بسته است - از طرفی قلمدان در گذشته ای نه چندان دور ، مهمترین وسیله
کتابت و بهترین عامل پراکنجتن و ترغیب مردم طبقات گونه گون به فراگیری ، آموزش ، خطاطی ،
و خوشنویسی بود . هم از اینرو در ازمنه گذشته قلمدان حرمت و احترام زیاده از حدی داشت و
استادان قلمدان ساز عصاره قریحه و تمامی هنر شان را برای بوجود آوردن قلمدان هائی هر چه زیباتر
و گرانسنگ تر بکار می گرفتند .

«قلمدان سازی» از عهد صفویه رونق و اعتبار افزونی گرفت . قلمدان های این دوره
از جمله اصیل ترین آثار هنری باستانند .

در کلکسیون «دکتر یوسف نیری» نمونه هائی از قلمدان های این دوره به چشم میخورد ،
با تذهیب و مینیاتورهای درخشان . . . و قلمدان هائی از بزرگترین استادان این فن : فتح الله
شیرازی . نجف (معروف به آقا نجف) محمد زمان . احمد نقاش باشی . علیرضا صفا . عبداللطیف
و محمد اسمعیل . . .

*** تال جامع علوم انسانی ***

تعداد قلمدانها به صدها میرسد . حدود ۸۰ درصد آنها بی امضاست . دکتر «نیری»
در اینباره میگوید :

- هنرمندان قدیمی شکسته نفسی و فروتنی بسیار داشتند . از شهرت و خودنمایی
میگریختند . نام را یک جلوه دنیائی میدانستند ، در حالیکه آنها به دنیا و مظاهر گذرای آن بدیده
تحقیر مینگریستند . بهمین جهت است که بسیاری از آثار قدیم امضا ندارد .

حدود ۱۰۰ قلمدان در میان این مجموعه اصیل تر و ارزشمندتر است . یک مجموعه
۲۶ تائی قلمدان تذهیبی ، مثل نگین یاقوت در حلقه دیگر قلمدانها میدرخشد . درباره اینها
کلکسیونر میگوید :

- این قلمدانها تذهیب خالص اند . تمام سطوح جعبهها با تذهیب زرنگار پر شده است
و هر سطح برای خودش میتواند یک تابلوی بی بدل باشد .

کلکسیون از ۳ دسته قلمدان تشکیل شده است :

۱ - قلمدان های مقواتی

این قلمدان‌ها را در اشکال گونه‌گون و اندازه‌های مختلف قالب‌گیری می‌کردند و بعد روی سطوح آن نقاشی و مینیاتور و بندرت تذهیب می‌نمودند .

۲ - قلمدانهای چوبی :

اغلب این قلمدانها مثبت‌کاری شده است . جعبه‌های ساده با نقش و نگارترین گردیده‌است .

۳ - قلمدانهای فلزی :

با انواع فلزات این نوع قلمدان‌ها را می‌ساختند . برنج ، آهن و حتی مس . گاهی هم با فلزات قیمتی مانند طلا و نقره .

نقوش اکثر جعبه‌ها سیاه قلم و رنگ و روغنی است . بعضی را هم با آب و رنگ کشیده‌اند . پاره‌ای فقط تذهیب است ، یا عکس یا کپی . در برخی نیز از نقوش چاپی استفاده شده است .

***

نقوش روی قلمدان بر حسب روحیه و سلیقه و موقعیت اجتماعی صاحبان قلمدان فرق می‌کرده است .

برای مردم عادی هنرمندان اغلب از نقشهای ساده استفاده می‌کردند . برای بزرگان يك رمان ، یا افسانه و یا حماسه باستانی را بطور مصور روی سطوح قلمدان نمایش میدادند . برای خانها بیشتر گل و گلبرگ طرح و اسلیمی قدیمی و یا مناظر جنگلی را ترسیم می‌کردند . اما حرفه و ذوق صاحب قلمدان نیز برای هنرمندان قلم‌دان ساز شرط بود ، مثلاً اگر صاحب قلمدان شکارچی بود ، یا به شکار علاقه داشت ، صحنه شکارگاه را روی قلمدان تجسم میدادند و اگر بزرگ‌زاده‌ای بود از او شیبسازی (پرتره سازی) می‌کردند . ولی بهر حال اصل این بود که هنرمند چه کسی است ؟ اگر هنرمند برجسته‌ای بود شاهکارهای جاودانه روی قلمدان خلق میکرد و اگر هنرش مایه و اعتبار نداشت ، کاری عادی از آب درمی‌آورد . .

***

قلمدان به گونه کنونی ، در دوره سلجوقیان نیز وجود داشت ، اما همانطور که گذشت اعتبار این هنر و اقبال از آن عهد صفویه بطور روزافزونی آغاز شد .
دکتر «نیری» میگوید :

- رواج قلمدان از گذشته‌های دور در ایران نشانه آنست که ایرانیان به سواد و آموزش اهمیت خاصی میدادند . حتی زنان و کودکان به آموزش و فراگیری و باسواد شدن تشویق میشدند . دلیل این مدعا قلمدانهایی است که برای زنان و کودکان میساختند و نمونه‌های فراوانی از آنها وجود دارد .

اصولا ساختن قلمدان با ظرافت و با نقشهای رغبت‌انگیز و مایه‌های هنری غنی ، بدین خاطر بود که مردم را بداشتن قلمدان برانگیزند . بدیهی است که لازمه داشتن قلمدان نخست سواد بود و باین ترتیب توده‌های مردم - از هر طبقه و صنفی - تشویق میشدند که به دانش و سواد روی آورند .

این دیگرخواهی و فرهنگ‌دوستی هنرمندان قلمدان‌ساز باعث میشد که آنها احساسات و سلیقه شخصی‌شان را در راه هدف زیر پا نگذارند . نقوش پشت قلمدان پیش از آنکه از میل و سلیقه هنرمند سرچشمه گرفته باشد ، از خواست صاحب و خواستار قلمدان مایه میگرفت . مثلا اگر هنرمند قلمدان ساز مایل بود تصویری از ائمه اطهار پشت قلمدان بکشد و صاحب قلمدان نقش گل و بلبل را ترجیح میداد ، او ناگزیر از خواست و میل قلبی خود چشم می‌پوشید و پشت جعبه قلمدان گل و بلبل ترسیم میکرد . چنین بود که هنرمند قلمدان‌ساز اثر هنری میکرد و از نوعی استغنائی روحی برخوردار بود .

***

قلمدان برای قدیمی‌ها فقط وسیله نگاهداری انواع قلم نبود . یک بدیده و خلقت هنری و زیبا بود که از تماشایش لذت میبردند . بهمین جهت در ۲۰۰ سال اخیر بزرگترین آثار هنری ما روی قلمدان‌ها تظاهر کرده است . اما وظیفه قلمدان بهمین جا ختم نمیشود .

از قلمدان بجای کیف هم استفاده میکردند ، کاغذ و مرکب و قلمتراش و قط زن و دوات و قاشق مخصوصی را که با آن آب در دوات میریختند و نیز قیچی و قطعه سنگی که قلمتراش را با آن تیز میکردند در جعبه قلمدان جای میدادند . قلمدان یک جعبه ابزار کارهم بود . داروها و لوازم شخصی‌شان را در آن میگذاشتند و خانمها اغلب بجای جعبه جواهرات و تزیینات از آن بهره میبردند . . .

***

شهرت گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در کلکسیون دکتر «نیری» بهترین قلمدان‌ها بدون امضاست. نامها و سنواتی که پشت قلمدان‌ها یافتیم عبارت بود از:

فتح‌الله شیرازی (۱۲۹۳ . ه . ق) سیدجعفر . لطفعلی شیرازی . محمد زمان که امضاء میکرده است: «یا صاحب‌الزمان» (۱۱۳۰ . ه . ق) مصطفی که امضا میکرد «یا مصطفی» (۱۲۹۶) . احمد نقاش باشی (۱۳۰۲) استاد ابراهیم ذرفولی . آقا ابراهیم . آقا یاقر که امضاء میکرده: «یا باقرالعلوم» (۱۲۰۲) لطفعلی شیرازی (۱۲۸۷) محمدباقر (۱۳۰۴) ابوطالب مدرس (۱۲۰۸) کاظم‌بن نجفعلی (۱۳۰۰) محمدعلی شریف (۱۲۰۸) اسدالله (۱۳۰۳) علیرضا صفا (۱۲۹۱ . ه . ق) نصرالله امامی نقاش‌باشی . عباس شیرازی . عبداللطیف صنیع همایون (۱۳۴۰ . ه . ق) قوام‌الدین میرزا آقا (۱۲۹۴) میرزا محمد که امضا میکرد «شاهنشاه انبیا، محمد» . محمدباقرین محمد قاجار . سید جعفر ذهبیه (۱۲۸۷) . محمد اسمعیل که از نقاشان برجسته قدیم است و نقش‌های شمایل او اصالت و آوازه فراوان دارد .

***

کلکسیونر ، پزشک وزارت دارائی است . ریاست بخش رادیولوژی بیمارستان لقمان‌الدوله ادهم را نیز داراست . او علاوه بر کلکسیون قلمدان ، دارای مجموعه‌ای از خط‌های بی نظیر ناخنی است و نیز مجموعه‌ای پراکنده از آثار نقاشی و مینیاتور اساتید معروف این فن . اما بزرگترین کلکسیون او مجموعه‌ای از مهرهای منقوش دوره پیش از اسلام ایران است که از ۱۰۰۰ سر میزند . .

دکتر «نیری» درباره انگیزه‌ای که شوق و علاقه نسبت به آثار باستانی و هنری و کلکسیونری را در او برانگیخت میگوید:

— پدر من علاقه مفرطی به نقاشی داشت . او در زمینه نقاشی‌های روی قلمدان کار میکرد . در میان کلکسیون من قلمدانهایی از او بچشم میخوردم . گاه علوم‌الاسان و مطالعات فرهنگی جد من هم به آثار هنری — بخصوص نقاشی ، عشق و شوق داشت . میتوان گفت مقداری از علاقه من ، میراثی خانوادگی است . من برای گرده‌آوری کلکسیون قلمدان بیش از ۲۰ سال تلاش کرده‌ام .

بعضی از قلمدان‌ها به پدرم تعلق داشت . بعضی به خانواده های فامیل ، برای بعضی قیمت‌های گزافی پرداخته‌ام . برای بدست آوردن بعضی نیز سفرهای دور و دراز کرده‌ام .

من سالها در سیستان و بلوچستان خدمت کرده‌ام . این فرصت مغتنمی بود برای کرد آوردن آثار هنری و مطالعه روی آنها . قسمت عمده کلکسیونهای من در این دوره تکمیل شد . کشور ما گنج هنر است . در این گنج بزرگ از گوهر هنری یافت میشود ، افسوس که در گذشته این گنج را قدر نشناختند و بسیاری از آثار کم‌نظیر هنری ما از بین رفت ، اما خوشبختانه امروز ارزش و اهمیت این گنج شناخته شده و برای حراست و نگهداری آن کوششهای قابل توجهی میشود . این کوششها به خانواده ها نیز سرایت کرده . بسیاری از آثار هنری ما میراث های خانوادگی است و خانواده‌ها اینک با وقوف به ارزش مادی و معنوی این گنجینه‌ها ، پاسدار آتند ..